

Resumé

I 2007 sluttede en æra, da Dansk Tandlægeforening ophørte med at benytte Skt. Apollonia som logo og som symbol på publikationer og brevpapir mv.

I artiklen opsummeres legenden om Skt. Apollonia og hendes betydning som helgeninde. Desuden redegøres for, hvorledes hun gennem tiden er fremstillet og gengivet – i kunsten og som symbol og som bomærke – med særlig vægt på danske forhold.

Den fejlagtige og ofte gentagne betegnelse som »tandlægenes skytshelgen« kommenteres.

Skt. Apollonia – en gennemgang af legenden

Ib Sewerin, docent, dr.odont., Odontologisk Institut,
Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet

Gennem en årrække har Skt. Apollonia – i forskellige udformninger – været benyttet som logo for Dansk Tandlægeforening og været gengivet på dennes publikationer. I 2007 besluttedes det at indføre et nyt logo.

Der foreligger en række tidligere artikler og bøger om Skt. Apollonia på dansk, herunder af dentalhistorikerne Hedda Boers og Leif Marvitz (1-10), men ingen senere end i 1988.

Formålet med nærværende artikel er at bringe en opdatering af legenden om Skt. Apollonia, forekomsten af afbildninger, specielt i Danmark, og den hidtidige anvendelse af helgeninden i tandlægelige bomærker.

Interesserede læsere kan henvises til legendariske værker af Walther Bruck (11), Wilhelm Bulk (12), John Wessler (13-16) samt Astrid Fredlund (17).

Legenden

Baggrunden

Skt. Apollonias martyrium dateres til året 249 og fandt sted i Alexandria, som dengang hørte under det romerske kejserrige, hvor de kristne var genstand for omfattende forfølgelser. De var dikteret af de romerske kejsere, der betragtede de kristne som en trussel mod Romerriget. I tiden op til 249 planlagde man en festligholdelse og markering af 1.000-året for Romerrigets oprettelse. Riget var i begyndende opløsning, og man ønskede at styrke dyrkelsen af de romerske guder. Der indledtes en intensiveret forfølgelse af de kristne, og de blev i stort antal taget til fange, pint og dræbt (3,18-20).

Kilden

Beretningen om Apollonias martyrium tilskrives biskoppen af Alexandria, Dionysius, der levede samtidig med Apollonia. Han beskrev i 251 begivenheden i et brev til biskop Fabius af Antiochia (11,19,20). Brevekslingen er senere refereret af Eusebius, der var biskop af Caesarea; han er kaldt »kirkehistoriens fader« og anses for en sikker kilde (3,11,19).

Begivenheden

I 249 blev den kristne kvinde Apollonia taget til fange og tortureret i den hensigt, at hun skulle afsværge sin kristne tro. Torturen

bestod i, at hun fik sine tænder slået ud ved slag på kæberne, samtidig med at hun blev truet med at blive brændt. Ingen af delene fik hende til at opgive sin tro.

Da bålet var tilrettelagt, bad hun ifølge beretningen om at blive løst af sine bånd, hvorefter hun selv kastede sig i ilden.

Omskrivninger

Der er senere sket forskellige omskrivninger af den originale tekst og foretaget en række digteriske tilføjelser.

I forskellige oversættelser omtales Apollonia fx som »en ældre diakonisse« (3), »en beundringsværdig jomfru i en fremskreden alder« (8), »an admirable virgin, already an older woman« (21), »a virgin of advanced age« (22) og som en »an Jahren vorgerückte Jungfrau (Diakonissin)« (11,18).

Af en senere forfatter karakteriseres hun imidlertid som »ein Mädchen, kaum reif zur Hochzeit, in ihrer Jugend Blüte« (»knap moden til bryllup, i sin ungdoms blomst«) (11,23), og i en anden senere beskrivelse betegnes hun som »a maiden, who excelled in beauty the nymphs of the Nile« (19).

Hendes herkomst blev senere ændret til, at hun var »of kingly ancestry« (19), og at hun var datter af Kejser Eusebius (11,22).

Ifølge originalteksten blev hendes tænder slået ud, men formuleringerne er forskellige, fx »broke all of her teeth and cracked her jaws« (21), »ved at slå hende i ansigtet slog de alle hendes tænder ud« (3), »prygled løst på hendes kæber og slog alle hendes tænder ud« (9), »broke her teeth with iron points, and extracted the roots with tongs« (22) og »brachen durch Schläge auf die Kinnbacken alle Zähne heraus« (24).

Ifølge visse overleveringer blev hendes tænder slået ud »mit spitzen Steinen« (11,18), og ifølge andre blev de ekstraheret (25,26).

Efterhånden som Skt. Apollonia ufravigeligt blev afbildet med en tang i sine hænder, cementeredes det som den almindelige opfattelse, at hun fik sine tænder ekstraheret.

Ligeledes beskriver den originale tekst, at Apollonia, da hun blev truet med brænding på bålet, bad om at blive løsgjort, hvorefter hun selv kastede sig i flammerne.

Denne handling viste sig senere at være i modstrid med den katolske tro, hvor der tages afstand fra selvmord. Ifølge en behændig omskrivning er hendes handling forklaret ved, at hun søgte døden gennem en højere tilskyndelse, altså ikke frivilligt (8,11,12,18,23,28).

Helgenindestatus

Antallet af helgener og martyrer, der er officielt anerkendt af den romersk-katolske kirke, andrager ca. 40.000 personer (29).

Apollonias helgenindestatus bygger på, at hun under sin tortur bad til Gud om, at alle, der led af tandsmerter, ved deres bønner måtte blive befriet for smerter.

I 1583 blev datoen for hendes martyrium fastsat til den 9. februar i Martyrologium Romanum (24,30), og i 1634 blev hendes helgenindestatus officielt konfirmeret af paven (8,24).

Tilbedelsen

Helgendyrkelse spillede en stor rolle i Middelalderen, og helgenskaren var enorm. Der var helgener mod øjenlidelser (Skt. Ottilia), halslidelser (Skt. Blasius), pest (Skt. Sebastian) etc. (17,31-33).

Nogle af de eneste udveje for at blive lindret for og imødegå tandsmerter for datidens patienter var tro og bønner – og overtro og besværgelser. Legenden om Apollonia, som havde overlevet i det stille gennem århundreder, blev omkring 1300-tallet vakt til live igen, og hun blev genstand for en kultdyrkelse, der bredte sig i størstedelen af Europa, herunder også i Norden, men kun i begrænset omfang til Storbritannien (34).

Ved at tilbede den hellige Skt. Apollonia håbede patienterne på lindring, og ved at bede i hendes navn mente de yderligere at kunne forebygge tandsmerter. Der udvikledes en lang række »færdige« bønner. Et dansk eksempel fra den Thottske bønnebog fra 1497 (se senere) lyder, omskrevet til nudansk, således (25,27,35):

»O, du udvalgte og værdige Jesu Christi Jomfru og Martyr, Sancta Apollonia, bed dine bønner til Herren for mine Synders Skyld, at jeg ej skal pines haardelig i Hoved og Tænders Værk for min Brøde.

Bed for os, Sancta Apollonia, at os maa gives den evige Glæde.

Gud, du som lod Sanctam Apolloniam, din ærefulde Jomfru og Martyr, da hendes Tænder vare udslagne, overvinde sine Fjender med sin Pines Sejrstegn, vi beder dig, at du giver os for hendes Fortjeneste og Bøn, at vi maa frelses for Tænders, Hoveds og Legemets Værk ved Christum vor Herre. Amen.«

Et antal kirker og kapeller over hele Europa er tilegnet Skt. Apollonia. Den tyske Kejser Ferdinand III (1608-1657) og Dronning Maria lod i 1643 i Wien opføre et kapel i taknemmelighed over, at deres søn, den senere Kejser Leopold, var befriet for tandpine (1,11,36).

I kirker og klostre opbevares et stort antal relikvier bestående af tænder og kæbefragmenter, der tilskrives Skt. Apollonia. Antallet er så stort, at det langt overskrider det mulige. I Bologna samt i to kirker i Köln »findes« sågar hele Skt. Apollonias underkæbe (11,18,34).

I Middelalderens Danmark brugte man at give børnene helgennavne (fx Marie (Jesu Moder), Anna (Marias moder), Karen (Catharina)) for at beskytte dem mod ulykke. Herunder vandt navnet Abelone (en dansk omskrivning af Apollonia) udbredelse. Navnet er siden yderligere forkortet i form af Lonne og Lone.

Ældre afbildninger (Europa)

Den formentlig ældst kendte afbildning af Skt. Apollonia stammer fra før 1300, men dateringen er usikker (11,17,34). Det drejer sig om en mønt af bly, som findes gengivet i møntsamlingen i Castello Sforzesco i Milano. På forsiden, som bærer inskriptionen »Contra dolorem dentium – Amen – Virgo«, ses en kvindeskikkelse med glorie om hovedet, der bærer en tang i den ene hånd og en tand

Fig. 1. Træfigur (80 cm høj) fra det 17. århundrede visende Skt. Apollonia. Originalen opbevares hos »Bundesverband der Deutschen Zahnärzte« i Köln.

i den anden. På bagsiden ses en tekst på latin, der i tysk oversættelse lyder (24):

*»Auserlesene Braut Christi.
Für uns Apollonia
bete und bitte zu Gott
damit wir nicht zur Strafe für Sünden
durch Zahnschmerzen geplagt werden.«*

Af en måske mere sikker datering er et maleri på predellaen (fodstykket) til en altertavle i St. Catharina-kirken i Pisa, hvor Skt. Apollonia ses afbildet sammen med en række andre helgener og helgeninder. Kunstneren var Simone Martini, som døde i 1344, og billedet er derfor malet forinden, måske omkring 1320 (12).

Ifølge Wessler (27) stammer det ældste billede fra slutningen af 1300-tallet, hvor Skt. Apollonia ses på et 14 x 21 cm stort miniaturemaleri på et pergamentblad i et »breviarium« (tekstbog for

den katolske gudstjeneste), stammende fra et dominikanerkloster i Flandern (12-16).

Siden er Apollonia gengivet i et utal af malerier, tegninger, mosaikker, træsnit, kobberstik, glasmalerier, kakler, graveringer, relieffer og skulpturer (Fig. 1). Kunstnerne tæller alt fra ukendte, lokale billedmagere til de største navne som Jacob Jordaens, Bernardino Luini, Albrecht Dürer mfl. (3,11,17).

Fremstilling

Billederne visende Skt. Apollonia kan opdeles i to kategorier. Den ene omfatter rene portræt- eller figurbilleder og den anden situationsbilleder.

Portræt- og figurbilleder – På langt de fleste fremstillinger ses Skt. Apollonia iklædt en folderig klædedragt, og hun bærer ofte et hovedklæde. Dragten er i mange tilfælde klassisk antik, men på mange billeder ses Skt. Apollonia iklædt tidens klædedragt (Fig. 1).

For at vise hendes helgenindestatus er hendes hoved ofte omgivet af en glorie, og somme tider bærer hun en krone, hvilket tilskrives, at hun ifølge visse fortolkninger var af fornem afstamning.

I næsten alle tilfælde holder hun en tang i hænderne. Tangen er på de fleste billeder stor og af en form, som umuliggør en indføring i mundhulen og en ekstraktion af kindtænder.

På mange billeder vises en tand mellem tangens kæber. Pudsig nok placerer flere kunstnere tanden med roden vendende nedad mod tangens lås.

Det væsentligste er nok, at tangen skal give associationer til hendes torturerer. På et alterbillede fra Rom holder hun en hel mandibel i tangen (12).

Det egentlige udseende af de ældre martyrer er naturligvis ukendt. Da de ikke er genkendelige ud fra deres udseende, må de identificeres ud fra de attributter, som de bærer, og for Skt. Apollonias vedkommende sker identifikationen altså ud fra, at hun bærer en tang (11).

Situationsbilleder – Mange billeder er situationsbilleder, dels visende tortureringen, dels visende Skt. Apollonia i en helbredende eller trøstende funktion.

Sceneriet visende torturen gengives vidt forskelligt, varierende fra »indendørsscener«, hvor Skt. Apollonia ses bundet til en søjle, til »udendørsscener«, der kan være henlagt til byen Alexandria eller til et idyllisk landskab. Undertiden ses hun kun en enkelt bøddel, andre gange med flere.

I Fig. 2 gengives et miniaturemaleri fra ca. 1450 af den franske maler Jean Fouquet. Billedet stammer fra en bønnebog (hora sacrum) med ca. 350 miniaturemalerier, der ledsagede de forskellige bønner. Sceneriet viser et af de på tiden populære kirkespil (en slags »teaterforestillinger (miracle plays)«), hvor en professionel trup gennemspillede scener af kirkehistorisk art. Skønt scenen i Fouquets billede skal forestille at udspille sig i år 249, er

Fig. 2. Kendt miniaturemaleri (12 x 16,5 cm) fra ca. 1450 af Jean Fouquet visende tortureringen af Apollonia. Sceneriet må opfattes som gengivelsen af et af datidens populære kirkespil (»miracle plays«).

klædedragten den i 1400-tallet gældende. Skt. Apollonia er iklædt en hvid klædning, der symboliserer uskylden. Hun ses bundet, og en af hendes tilfangetagere er i færd med at ekstrahere en tand med en ekstremt lang tang. Til venstre ses en biperson, som tilkendegiver sin foragt ved at klø sig i bagen (38).

Ældre afbildninger (Norden)

Antallet af afbildninger af Skt. Apollonia i Norden er begrænset (3,39). Der er registreret i alt 63 afbildninger (Tabel 1).

Norge, Sverige, Finland

Fordelingen i Norden er særdeles uensartet. I Norge findes Skt. Apollonia omtalt som helgeninde i 1519-20 (3,39), men der findes kun i alt tre afbildninger (17,40).

I Finland er identificeret fire kalkmalerier og et maleri på en altertavle (17).

I Sverige er imidlertid fundet 43 afbildninger af Skt. Apollonia (17,25,41). Hun findes fremstillet på kalkmalerier i 25 kirker, på 6 altertavler og alterskabe samt på 9 korkåber og messehagler. Et stort antal billeder er lokaliseret inden for et begrænset område (Uppland), hvor det må formodes, at Apollonia-kulten har været særligt dominerende.

Danmark

Der er i Danmark registreret 13 ældre afbildninger af Skt. Apollonia (Tabel 2). Ét fund indgår ikke i oversigten i Tabel 1.

Kalkmalerier – Skt. Apollonia er gengivet på kalkmalerier i følgende seks danske kirker.

I Hillerslev Kirke (mellem Ringe og Faaborg) findes den vistnok ældste gengivelse af Skt. Apollonia i Danmark (Fig. 3). Kalkmaleriet stammer ifølge Saxtorp (42) fra ca. 1375 og fremstår nærmest som en stregtegning.

I Vigersted Kirke (tæt på Ringsted) kan ses en samling sengotiske billeder fra ca. 1450 og heriblandt Skt. Apollonia (6,42).

I Gislinge Kirke (Nordsjælland), som er rigt udsmykket med senkatolske kalkmalerier, der stammer fra ca. 1450-1480, findes et velbevaret billede (5,42). Det blev i 1984 anvendt som basis for Dansk Tandlægeforenings logo (se senere).

Aagerup Kirke (ved Vipperød i Nordsjælland) er rigt dekoreret

Tabel 1. Oversigt over billeder af Skt. Apollonia i Skandinavien (efter Fredlund (17)). Gruppen "andet" omfatter broderier, relieffer på døbefont, træsnit, gravering på vinkande, glasmaleri mv.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige	I alt
Kalkmalerier	6	4	0	25	35
Altartavler/ -skabe	3	1	1	6	11
Korkåber/ messehagler	1	0	1	9	11
Andet	2	0	1	3	6
I alt	12	5	3	43	63

Tabel 2. Ældre afbildninger af Skt. Apollonia i Danmark med tilhørs-/opbevaringssted og ca. oprindelsesår.

Type	Sted	År	Reference/r
Kalkmaleri	Hillerslev Kirke	Ca. 1375	(12,42)
	Vigersted Kirke	Ca. 1450	(42)
	Gislinge Kirke	Ca. 1450-1480	(5,42)
	Aagerup Kirke	1510	(7,42)
	Dalbyneder Kirke	1511	(42)
	Raaby Kirke	1511	(1,42)
Altertavle	Nordlunde Kirke (nu Nationalmuseet)	1475-1500	(1,3,11,12)
	Løjt Kirke	Ca. 1520	(9,43)
	Tjæreby	Tidligt 1500-tal	(17)
Tegning	Thottske bønnebog (nu Kgl. Bibliotek)	1497	(1,11,35)
Korkåbe	Cleve (nu Kunstindustrimuseet i København)	Ca. 1520-30	(4,17)
Altertæppe	Rødning Kirke	Tidligt 1500-tal	(4,17)
Glasmaleri	Ribe (nu »den antikvariske Samling« i Ribe)	1500-1600-tallet	(7)

Fig. 3. Det vistnok ældste billede af Skt. Apollonia i Danmark. Det stammer fra ca. 1375 og findes i velbevaret form i Hillerslev Kirke på Midtyn. Højde ca. 1,5 m.

af en ukendt kunstner, der kun kendes fra denne ene kirke. Billederne stammer fra ca. 1510 og er ekstremt fantasifulde. På en pille findes en gengivelse af Skt. Apollonia i en sengotisk, farverig klædedragt (7,17,42).

I Dalbyneder Kirke (mellem Randers Fjord og Mariager Fjord) findes en samling meget farverige kalkmalerier fra 1511, herunder fem helgeninder og blandt disse Skt. Apollonia med tang og tand (42). Råby Kirke (kun få km fra Dalbyneder Kirke) rummer en stor og smuk dekoration, der også er dateret til 1511, og som viser Skt. Apollonia sammen med seks andre helgeninder (1,6,17,42).

Altertavler – På predellaen (fodstykket) af en altertavle, der oprindeligt var placeret i Nordlunde Kirke på Lolland, findes et billede af Skt. Apollonia, der stammer fra ca. 1470-1500 (11,12) (Fig. 4). Kristus ses omgivet af otte helgener og helgeninder, herunder Skt. Apollonia (1). Hun bærer en krone, og hendes hoved er omgivet af en glorie. I højre hånd holder hun en tang af voldsomme dimensioner, og mellem tangens kæber ses en genstand, der formentlig repræsenterer en tand. Altertavlen og predellaen befinder sig nu på Nationalmuseet i København.

I Løjt Kirke ved Aabenraa findes en overdådigt udsmykket altertavle, der stammer fra 1520. Kunstneren er ukendt. På predellaen ses to biskopper og to helgeninder, hvoraf den ene med sikkerhed kan identificeres som Skt. Apollonia pga. hendes attributter (17,43).

På altertavlen i Tjæreby Kirke (nær Skælskør) findes en altertavle fra ca. 1525 med figurer visende 13 nødhjælpere (44). Én af disse antages at forestille Skt. Apollonia, men identifikationen er usikker (12,17,44).

Tegning – I den såkaldt Thottske bogsamling (samlet og ejet af greve Otto Thott 1703-1783 (45)) findes en håndskrevet bønnebog på ca. 200 sider fra 1497 (se tidligere) med bl.a. en bøn til Skt. Apollonia. I tilslutning til bønningen ses som vignet en lille fin pennetegning af helgeninden (Fig. 5). Bogen befinder sig på Det Kgl. Bibliotek i København.

Fig. 4. Velkendt og gentagne gange kopieret billede af Skt. Apollonia (ca. 15 cm højt), som findes på predellaen af en altertavle stammende fra Nordlunde Kirke. Altertavlen opbevares på Nationalmuseet i København.

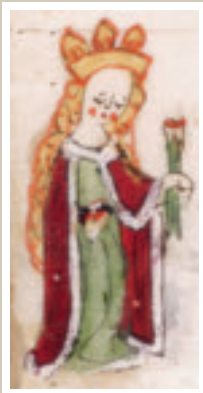

Fig. 5. Pennetegning (ca. 5 cm høj) i bønnebog fra 1497 tilhørende den Thottske bogsamling, ledsagende en bøn til Skt. Apollonia. Tegningen blev anvendt på titelbladet af Tandlægebladet i 1922.

Korkåbe – På Kunstindustrimuseet i København findes en korkåbe, der formodes at stamme fra tiden 1520-30 (4). Den er i fløj med broderier i guld og silke. På ryggen er Kristi lidelsehistorie fremstillet, og på bræmmerne ses en række helgen- og helgenindeskikkelser, heriblandt Skt. Apollonia.

Altertæppe – I Rødning Kirke (nordøst for Viborg) findes et lille antependium (altertæppe) på ca. 60 x 75 cm. Skt. Apollonia

Fig. 6. Maleri (150 x 185 cm) af kunstneren Jørgen Thomsen udført i 1956 i anledning af Københavns Tandlægeforenings 80-års jubilæum. Billedet findes nu i Tryghedsordningernes domicil på Svanemøllevej, København. Bemærk den diskrete gengivelse af en ekstraktionstang øverst til venstre i billedet.

optræder her sammen med 31 andre helgen- og helgenindeskikkelser (4,6,17).

Glasmaleri – Ved et tilfælde fandt man i 1968 i forbindelse med et byggearbejde i Ribe et fragment af en rude med et billede af Skt. Apollonia (7). Ruden stammer formentlig fra ca. det 16. århundrede.

Malerier – Der findes kun et enkelt maleri i Danmark visende Skt. Apollonia. Det befinder sig i Cistercienser-Klosteret i Allerslev (ved Lejre). Dateringen er usikker, men ifølge Boers (4) stammer det fra »nyere tid«. Billedet er ikke medtaget i Tabel 1 og 2.

Forsvundne afbildninger

I Århus Domkirke fandtes et velbevaret, men nu forsvundet kalkmaleri fra 1400-tallet (1,2,6,27), der viste Kristus omgivet af tre helgeninder, hvoraf Skt. Apollonia var den ene. Kalkmaleriet findes bevaret i form af en akvarel, der opbevares i Nationalmuseets billedarkiv (1).

Ifølge Boers (1,6) fandtes tidligere et alter til Skt. Apollonias ære i Ribe Domkirke, og i Hasle Kirke sås Skt. Apollonia sammen

med tre andre helgeninder på fløjen til en altertavle, stammende fra antagelig 1510-1520. Denne fløj er senere gået tabt (44).

Relikvier – I dels Roskildes, dels Københavns Gråbrødrekloster har tidligere været opbevaret relikvier i form af tænder og knoglerester stammende fra Skt. Apollonia.

Moderne afbildninger

Instrumentskab – På Medicinsk Museion i København findes et instrumentskab, der har tilhørt tandlæge H.E.C. Kiersgaard, som var formand for Dansk Tandlægeforening i 1909-1915. Skabet er i egetræ og fremstillet ca. 1905. Det er prydet af en række prægtige billedskærerarbejder, herunder en 37 cm høj fremstilling af Skt. Apollonia (46).

Motivet er hentet fra altertavlen fra Norlunde Kirke (se tidligere).

Malerier – I forbindelse med Københavns Tandlægeforenings 80-års jubilæum i 1957 malede kunstneren Jørgen Thomsen et billede af Skt. Apollonia i moderne skikkelse (Fig. 6). Maleriet måler 150 x 185 cm. Det hængte frem til 1999 i Københavns Tandlægeforenings lokaler og har siden hængt i Tryghedsordningernes domicil på Svanemøllevvej.

Skulpturer – I 1945 præsenteredes på Charlottenborgs efterårsudstilling en statuette visende Skt. Apollonia, der var udført af kunstneren Ejgil Vedel Schmidt (4).

I 1968 indstiftede Dansk Tandlægeforenings Hygiejnekomité en pris, »Abelone-prisen«, hvortil der var knyttet en statuette, udført af billedhuggerinden Vibeke Drachmann (Fig. 7). Prisen gik i 1968 til amtmand M.J. Clausen som påskønnelse af hans indsats for fremme af profylakseforanstaltninger i Holbæk Amt (Tandlægebladet 1968;72:1170-1). I 1969 blev prisen givet

Fig. 7. Statuette af billedhuggerinden Vibeke Drachmann, visende Skt. Apollonia. Statuetten uddeltes af Hygiejnekomitéen i årene 1968-1980 i form af »Abelone-Prisen«.

Fig. 8. Statue af billedhuggerinden Hanne Varming opstillet i Viborg i 1994 på stedet, hvor en kilde viet til Skt. Apollonia tidligere havde ligget. Foto: Henrik Bjerregrev.

Fig. 9. Mosaik af kunstneren Karl Larsen, der blev skænket til Københavns Tandlægehøjskole af tandlæge K. Deichmann Heegaard i forbindelse med indvielsen af Tandlægehøjskolens udbygning i 1964. Motivet stammer fra et træsnit fra ca. 1450 (se tekst).

til nordmanden Thorbjørn Egnér, fader til »Karius og Baktus« (Tandlægebladet 1969;73:873-4), og i 1971 tildelte den Folketinget, repræsenteret ved dettes formand, fhv. minister Karl Skytte, som anerkendelse for vedtagelsen af børnetandplejeloven i 1971 (Tandlægebladet 1971;75:921-4). I 1976 tilfaldt prisen TV's børne- og ungdomsafdeling (Tandlægebladet 1976;80:414-5), og i 1978 blev den tildelt Legoland som påskønnelse af, at man i Legolands 10-årige eksistens aldrig havde forhandlet slik (Tandlægebladet 1978;82:389). Sidste gang, prisen blev uddelt, var i 1980, hvor den tilfaldt laboratorieforsker Lars Okholm, der som leder af FDB's laboratorium var ansvarlig for mindskelsen af sukkerindholdet i danskernes fødevarer (Tandlægebladet 1980;84:347-8).

I 1994 opstilledes i Viborg en legemsstor bronzestatue af Skt. Apollonia udført af billedhuggerinden Hanne Varming (Fig. 8). Figuren bærer ingen kendetegn, der viser, at den fremstiller en helgeninde. Skulpturen er imidlertid placeret centralt i Viborg, hvor der lå en gammel kilde, der var viet til Skt. Apollonia (fordansket »Lones kilde«) (Tandlægebladet 1994;98:502-7).

Mosaikker – I 1963 skænkede tandlæge K. Deichmann Heegaard en mosaik af kunstneren Karl Larsen, der viste Skt. Apollonias martyrium (Fig. 9), til Københavns Tandlægehøjskole. Motivet var en gengivelse fra et træsnit fra Firenze fra ca. 1450 (11).

Kunstværket fandt en plads over for biblioteket i udbygningen af Tandlægehøjskolen på Jagtvej i 1964 (47), men er siden gået tabt.

Julekort – I en årrække fra 1954 og fremefter skaffede Alderdomsfonden sig en indtægt ved at forhandle erindringskort til tandeftersyn og julekort (48).

I 1964 forhandlede julekort med tre Apollonia-motiver, herunder en akvarel i douce farver af maleren Christian Damgaard, vist i Fig. 10 (Tandlægebladet 1964;68:533-4).

Skt. Apollonia som logo og symbol

Det var først fra omkring år 1900, at man fandt på at benytte helgeninden i bomærker (49). Et af de første tiltag var, at professor Carl Christensen, der i 1892 var redaktør af Skandinaviska Tandläkareföreningens Tidsskrift, valgte et logo for tidsskriftet visende Skt. Apollonia (Fig. 11). Motivet var hentet fra altertavlen i Nordlunde (se tidligere) (50).

Dansk Tandlægeblad 1900

I en kort periode fra 1900 til 1901 bar Dansk Tandlægeforenings medlemsblad navnet Dansk Tandlægeblad (48). Bladets hoved var kunstfærdigt og rummede bl.a. en stregtegning af Skt. Apollonia med krone og en voldsomt overdimensioneret tang med en tand (se »Tandlægebladets historie«, Tandlægebladet 2007;111: p. 745). Kunstneren hed A.J.F. Brandt.

Det pågældende billede var en tegnet gengivelse af altertavlen i Nordlunde Kirke (se tidligere).

Tandlægebladet 1922

I 1922, da C.H. Langebæk tiltrådte som redaktør af Tandlægebla-

det, optog han et billede af Skt. Apollonia i bladets hoved (35). Det var en gengivelse af pennetegningen fra den Thottske bønnebog (se tidligere).

Danmarks Tandlægehøjskole 1941

I forbindelse med indvielsen af Danmarks Tandlægehøjskole i Universitetsparken og ophøjelsen til højere læreanstalt donerede Dansk Tandlægeforening en rektorkæde til Skolen (47). I kæden hang en medalje med et relief, der viste Skt. Apollonia (Fig. 12A). Motivet stammede fra et træsnit af Israel von Meckenem (1450-1503). Relieffet skyldtes kobberstikkeren Johs. Britze (51). Teksten på rektorkæden er »Danmarks Tandlægehøjskole – Sct. Apollonia«. På klichéen til skolens bomærke, der rummede en stregtegning af motivet på rektorkædens medalje, ændredes teksten i 1958, da Århus Tandlægehøjskole blev oprettet, til »Københavns Tandlægehøjskole« (Fig. 12B).

Fig. 10. Akvarel udført af maleren Christian Daugaard. Motivet blev bl.a. anvendt på julekort, der forhandlede af Alderdomsfonden i årene omkring 1964.

Tandlægebladet og Dansk Tandlægeforening 1947

Da tandlæge Finn Lange tiltrådte som redaktør af Tandlægebladet i 1947, indførte han et symbol i form af en pennetegning af Skt. Apollonia (Fig. 13A). Samtidig antog Dansk Tandlægeforening billedet som logo for foreningen, og det vistest tillige i bogudgivelser fra foreningen (52). Kunstneren er ukendt.

Københavns Tandlægeforening 1956

I forbindelse med overtagelsen af nye lokaler i 1956 fik Københavns Tandlægeforening skænket et logo, som anvendes den dag i dag af foreningen og af mange af dens medlemmer (Fig. 13B) (8). Kunstneren er ukendt. Der er usikkerhed om forlægget, men motivet har lighed med et billede på en altertavle i Medingen i Sachsen (17).

Århus Tandlægehøjskole

Ved indvielsen af Århus Tandlægehøjskole i 1958 fik skolen en rektorkæde, hvis medaljon prydedes af et minirelief af Skt. Apollonia. Som motiv valgte et klassisk maleri af Carlo Dolci (1616-1681). Skt. Apollonia ses med en – for en gangs skyld ikke overdimensioneret – tang i hånden, og med en tand, der for en gangs skyld »vender rigtigt« i tungen (Fig. 14A).

Fig. 11. Logo for Skandinaviska Tandläkareföreningens Tidskrift 1892. Gengivelsen af Skt. Apollonia er en aftegning af predellaen fra Nordlunde Kirke (se Fig. 4). Motivet anvendtes senere på forsiden af Dansk Tandlægeblad i 1900-1901.

Fig. 12. A. Medaljone tilhørende rektorkæden, som blev skænket af Dansk Tandlægeforening ved invelsen af Danmarks Tandlægehøjskole i 1941. **B:** Tandlægehøjskolens logo fra 1958 efter at teksten var ændret til »Københavns Tandlægehøjskole« i stedet for »Danmarks Tandlægehøjskole«.

Fig. 13. A. Tandlægebladet og Dansk Tandlægeforenings logo i perioden 1947-1984. Kunstner og motivforlæg ukendt. **B:** Logo for Københavns Tandlægeforening. Kunstner og motiv ukendt.

Fig. 14. A. Medaljone tilhørende Århus Tandlægehøjskoles rektorkæde fra 1958, da Tandlægeskolen blev oprettet. Motivet for gengivelsen af Skt. Apollonia var et kendt maleri af Carlo Dolci (se tekst). **B:** Tandlægehøjskolens logo fra 1958, visende en tegning efter Carlo Dolcis maleri. **C:** Uofficielt logo, tegnet af tandlæge Jan Hejle, der anvendtes i en periode i 1990'erne. Motivet stammede fra det ikke længere eksisterende kalkmaleri i Århus Domkirke (se tekst).

Fig. 15. Dansk Tandlægeforenings logo i perioden 1984-2007, tegnet af arkitekt Johan Adam Linneballe efter kalkmaleriet i Gislinge Kirke.

Tandlægehøjskolen fik samtidig udarbejdet et logo med en tegnet gengivelse af billedet af Skt. Apollonia på rektorkæden (Fig. 14B).

I 1990'erne udformede tandlægen og tegneren Jan Hejle, Århus, et nyt, moderniseret logo (Fig. 14C), men anvendelsen indstilledes, efter at Tandlægehøjskolen indlemmedes i Aarhus Universitet. Motivet til Jan Hejles tegning var hentet fra det ikke mere eksisterende kalkmaleri i Århus Domkirke (se tidligere).

Konkurrence 1975

I 1975 udskrev Tandlægebladet en konkurrence om et nyt logo for Dansk Tandlægeforening (53). Hovedbestyrelsen afviste imidlertid alle indkomne forslag, og sagen stilledes i bero (Tandlægebladet 1976;80:164).

Dansk Tandlægeforening 1984

Dansk Tandlægeforenings seneste logo visende Skt. Apollonia stammer fra 1984 (Fig. 15). Det nye logo var en gave fra Dentalaktieselskabet af 1934 i anledning af dets jubilæum. Logoet var

tegnet af arkitekten Johan Adam Linneballe og var en stiliseret gengivelse af det kendte kalkmaleri i Gislinge Kirke (Tandlægebladet 1984;88:37).

Skt. Apollonia på ekslibris

Mange tandlæger, som har fået udformet et personligt ekslibris, har valgt at lade Skt. Apollonia indgå i motivet (8). I 1988 publicerede Skovborg (54) en oversigt over 112 danske tandlægers ekslibris. Skt. Apollonia indgik på en eller anden måde i motivet i 25 (22 %) af disse.

Skt. Apollonia på frimærker

Skt. Apollonia er lejlighedsvis benyttet som motiv på frimærker (55-57).

Øvrige afbildninger

Dentaldepotet »Apollonia«

I 1957 åbnede et nyt dentaldepot, som døbttes »Apollonia Dental Aktieselskab« (A.D.A.). Det fik et bomærke i form af en stregtegning visende Skt. Apollonia, der var udført af tegneren Asger Mulkirch (8), tydeligt inspireret af en statue i domkirken i Münster (12).

Som kuriosum kan nævnes, at Skt. Apollonia figurerer på en vinekette for en Pinot Blanc d'Alsace fra Domaine Meyer & Fils (58).

Skytshelgen – for hvem?

Af og til ses Skt. Apollonia betegnet som tandlægenes skytshelgen (18,22,25,59). Men hvad skal hun beskytte tandlægerne imod?

Nej, Skt. Apollonia er helgeninde for de personer, som lider af tandmerter. Da hun fik sine tænder slået ud, bad hun til Gud om, at alle, der led af tandpine, måtte blive befriet for deres smerter, og Gud hørte hende. Ligeledes gælder, at alle, der tilbeder hende på hendes helgenindedag den 9. februar, skal forskånes for at få tandpine. Gradvis er det blevet til, at Skt. Apollonia tillige er et symbol for tandlægekunsten (3,7,24).

I debatten om en bevaring af Skt. Apollonia som logo for Tandlægeforeningen har været fremført, at ekstraktionstangen ikke er et passende symbol for moderne tandlægekunst. Det skal dog erindres, at tangen i Skt. Apollonias hånd ikke symboliserer tandlægelig behandling, men refererer til tandlidelser. ■

Tak

Der rettes en tak til LEO Pharma A/S for at have stillet en udsendelsesrække af Apollonia-billeder fra 1964-1985 med tekst af Leif Marvitz til rådighed; Fig. 2 og 4 stammer fra dette materiale.

Litteratur

Listen omfatter 40 numre. Den fuldstændige liste kan rekvireres hos forfatteren

- Boers H. Den hellige Apollonia og Nødhjælperne. Tandlægebladet 1939; 43: 81-105, 166-90.
- Boers H. Kvinden som tandlæge. I: Fléron K, Hindsgaul L, red. Kvinden i Danmark. København: Skandinavisk Bogforlag; 1942.
- Boers H. Om Tandlægekunstens Skytshelgen. Dens sapiens 1943; 3: 151-7.
- Boers H. Nye fund af Apolloniabil- leder i Danmark. Tandlægebladet 1945; 49: 664-72.
- Boers H. Et nyt Apolloniafund. Tandlægebladet 1953; 57: 81-3.
- Boers H. Folketro om tænder, tandmidler og tandbehandling hos almuen i Danmark. Et studium i dansk folkemedicin. København: Dansk Videnskabs Forlag A/S; 1954.
- Boers H. To nye danske Apollonia- fund. Tandlægebladet 1968; 72: 619-25.
- Marvitz L. Sct. Apollonia anvendt i danske bomærker. Tandlægebladet 1973; 77: 429-39.
- Marvitz L. Sct Apollonia og dansk odontologi. Tandlægebladet 1984; 88: 5-8.
- Marvitz L. Iconographia odon- tologica: Sct. Apollonia. Tand- lægebladet 1988; 92: 690-2.
- Bruck W. Das Martyrium der hei- ligen Apollonia und seine Darstel- lung in der bildende Kunst. Berlin: Hermann Meusser; 1915.
- Bulk W. St. Apollonia. Patronin der Zahnkranken. Ihr Kult und Bild im Wandel der Zeit. Bielefeld: Zahn-Haus Wilh. Bulk; 1967.
- Wessler J. Beskrivande förteck- ning över Tandläkarinstitutets i Stockholm Apollonia-samling. Överlämnad till institutet vid invigningen av dess nya lokaler den 27 oktober 1923. Stockholm: Kahlströms tryckeri, 1923.
- Hedin M. Bibliografi. Svenska odontologihistoria. Svenska Föreningen för Odontologins Hi- storia; 2007.
- Fredlund A. Sankta Apollonia – helgen og nødhjælper. Omkring nordiske middelalderbilder. Trondheim: Tapir Forlag; 1997.
- Apffelstaedt M. Die heilige Apollonia, Schutzpatronin der Zahnärzte. Zahnartzl Mitt 1939; 25: 11-26.
- Bremner MDK. The story of den- tistry. New York: Dental Items of Interest Publishing Co; 1946.
- Strömgen HL. Tandläkarkonstens historia. En populär framstäl- lning. Stockholm: Wahlström & Widstrand; 1927.
- Lässig HE, Müller RA. Die Zahnheilkunde in Kunst- und Kulturgeschichte. Köln: DuMont Buchverlag; 1983.
- Wessler J. S:ta Apollonia och hen- nes bild i medeltida handskrifter. Odontol Tidskr 1917; 25: 85-94.
- Herzwurm U, Preussner I, Putscher M, Weber U. Die heilige Apollonia und ihre Diener. Zahnartzl Mitt 1986; 76: 1678-82.
- Johnsson J. Dansk folkemedicin. Om tandpine. Danmarks Folke- minder nr. 6; 1910.
- Lemasney JF. Who was St. Apol- lonia? J Ir Dent Assoc 1988; 34: 69-70.
- Langebæk CH. Den hellige Apol- lonia. Tandlægebladet 1922; 26: 1.
- Hunstadbråten K. Den hel- lige Apollonia og tannverken. Nor Tannlaegeforen Tid 1991; 101: 350-1.
- Ring ME. Saint Apollonia and the miracle plays of the middle ages. Bull Hist Dent 1970; 18: 1-8.
- Hunstadbråten K. Tenner og tannverk i norsk folketro. Oslo: Det norske medicinske Selskab; 1986.
- Hunstadbråten K. Tooth and to- othache in Norwegian folklore. Bull Hist Dent 1987; 35: 31-6.
- Saxtorph NM. Danmarks kalkma- lerier. 2. udg. Århus; Politikens Forlag A/S; 1997.
- Bruun J. Løjt Kirke i ni århundre- der. Aabenraa: Løjt Lokalhistori- ske Forening i samarbejde med Løjt Meningshedsråd; 1997.
- Plathe SF, Bruun J. Danmarks middelalderlige altertavler. <http://asp.altertavler.dk>
- Thotts samling 553, 4°; 1497. Det Kgl. Biblioteks Håndskriftsamling, København.
- Sewerin I. Tandlægeskolen i København 1888-2000. Liv og historie. København: Munksgaard Danmark; 2005.
- Sewerin I. Tandlægebladet 1897- 2007. Tandlægebladet 2007; 111: 741-97.
- Hougaard P. Om odontologisk symbolik. Tandlægebladet 1970; 74: 791-800.
- Christensen C. Sancta Apollonia. Skand Tandlakforen Tidskr 1892; 1: 146-7.
- Mehlsen KO. Introduktion. I: Fa- ber EE, red. Festskrift i anledning af Danmarks Tandlægehøjskoles indvielse den 29. april 1941. Tand- lægebladet 1941; 45.
- Skovenborg E. Danske tandlæge- exlibris. Tandlægebladet 1988; 92: 607-20, 650-55, 693-704, 732-41.
- Hesselgren K. Odontologi på fri- mærker. Tandlægebladet 1994; 98: 9-13.
- Gordon L. Unique wine label fea- tures Saint Apollonia. Bull Hist Dent 1985; 33: 132.

tandlægebladet

ANNONCER

Tips om stillingsannoncer

Du kan se alt om afleveringsfrister, priser, medier og formater på tandlaegebladet.dk – klik på Annoncecenter/Medieinformation.

Du kan spare penge ved at bruge standardformater i Tandlægebladet.

91% af alle medlemmer læser bladet, hver gang det udkommer, din sikkerhed for at ramme målgruppen. Der findes ikke noget andet medie, der dækker målgruppen så godt.

Kontakt: Anette Kofoed · e-mail: ak@tdl.dk

Amaliegade 17 · Postboks 143 · DK-1004 København K

Telefon: 33 48 77 36 · Fax: 33 48 77 30 · tandlaegebladet.dk